

NIEUWE NATUUR BIJ AMERSFOORT

Ontwikkeling van De Schammer en Bloeidaal

Chris Bakker

Aan de stadsrand van Amersfoort, tussen Leusden en Hoevelaken, heeft de afgelopen tien jaar een viertal projecten voor natuurontwikkeling plaatsgevonden. In dit artikel staan twee recente projecten centraal. De Schammer ligt tussen de Barneveldse beek en het Valleikanaal en is genoemd naar de historische boerderijplaats 't Scham waar het gebied omheen ligt. Dit gebied is in de winter van 2010-2011 ingericht. Bloeidaal is stroomopwaarts van De Schammer gelegen, tussen de Barneveldse beek en de Hogeweg tussen Amersfoort en Hoevelaken. De inrichting van Bloeidaal was in 2007 gereed. Dat gebied heeft zich dus vier jaar langer kunnen ontwikkelen.

Deze natuurontwikkeling maakt deel uit van het ambitieuze project Venster op de Vallei, dat 200 hectare natuurontwikkeling bij Amersfoort tot doel heeft. De Schammer en Bloeidaal zijn ingericht met de bedoeling om drie vliegen in één klap te slaan: natuur in het bekenlandschap van de Gelderse Vallei herstellen, inwoners van Amersfoort en Leusden de natuur in krijgen en meer veiligheid tegen overstromingen bieden.

Hoe zijn De Schammer en Bloeidaal tot stand gekomen?

De Gelderse Vallei is ontstaan als een gletsjerdal, met aan weerszijden de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwe. De Gelderse Vallei is een nat gebied met beken en dekzandruggen. De meeste van deze beken komen samen in het zuidwestelijke kwadrant van Amersfoort, het gebied waar de ontwikkelingen van Venster op de Vallei zich afspelen.

Het menselijke gebruik van dit gebied heeft tot de vorige eeuw een nauwe samenhang vertoond met de fysieke onderlegger van het landschap. De oude boerderijen staan op de dekzandruggen; hoog genoeg om het droog te houden en tevens dicht genoeg bij de relatief vruchtbare beekdalen. In de beekdalen waren hooilanden te vinden en waar water stagneerde, waren rietlanden en elzenbroekbossen aanwezig, op de hogere zandruggen lagen akkers. In dit landschap waren

plantensoorten van vochtige hooilanden en weidevogels talrijk. In de loop van de twintigste eeuw heeft dit landschap een dramatische ontwikkeling doorgemaakt, waardoor er drie problemen ontstonden die hieronder kort toegelicht worden.

Noodzaak om natuur te herstellen

Zoals op veel plaatsen in Nederland is ook in de Gelderse Vallei in de loop van de 20e eeuw de relatie tussen grondgebruik en de plaats in het landschap vervaagd - karakteristieke landschapselementen verdwenen en de teelt van maïs werd mogelijk tot aan de randen van de beken. De gebieden die we nu De Schammer en Bloedaal noemen, verloren vrijwel alle karakteristieke soorten, op een twintigtal paren kievit na, die in de maïsakkers broedden. Ook waren waarschijnlijk nog enkele soorten vogels van boerenerven aanwezig. De beken in de Gelderse Vallei zouden volgens het beleid van de Ecologische Hoofdstructuur als verbindingszones kunnen dienen tussen nieuwe natuurgebieden met natuur van soortenrijke graslanden, riet en moerasbos. Tot het jaar 2000 was echter onduidelijk waar die natuur kon komen en bestond deze alleen in de twijfelachtige beleidscategorie van de "zwevende hectares".

Toegankelijke natuur

In de vorige eeuw groeide het stadsgewest Amersfoort explosief; eerst werd op de Utrechtse Heuvelrug bijgebouwd, later ook in de omliggende laaggelegen gebieden. Door de snelle groei van Amersfoort zijn nauwelijks plaatsen overgebleven waar inwoners van de stad het landelijke gebied in kunnen. De vraag naar mogelijkheden om in zulke gebieden te wandelen en fietsen is de laatste tientallen jaren sterk toegenomen.

Waterberging

Omdat veel op laaggelegen plekken is gebouwd, was er nog een probleem: veranderingen in de neerslagpatronen leiden ertoe dat steeds vaker grote hoeveelheden neerslag in korte tijd kunnen vallen. Daarmee neemt de kans op overstroming van de beken in de Gelderse Vallei toe. Al deze beken komen in de stad Amersfoort samen in de Eem, zodat de kans op wateroverlast in de laaggelegen delen van Amersfoort toeneemt als geen maatregelen worden genomen. Rond de Barneveldse beek was daarom behoefte aan gebieden die mogen overstromen om te zorgen dat de stad droog blijft.

Venster op de Vallei

Door een gezamenlijke oplossing voor deze drie problemen te bedenken, ontstond rond het jaar 2000 de visie Venster op de Vallei van Het Utrechts Landschap. De kern van de visie was dat door inrichting van gebieden voor natuur, waterberging en recreatie het landschap rond de Barneveldse beek veiliggesteld moest worden. Vanuit de stad gezien zou dit landschap dan als laatste groene venster een blik op de Gelderse Vallei blijven bieden, terwijl elders grote woonwijken rond de stad liggen. De gemeente Amersfoort verankerde dit beleid in de visie Groenblauwe Structuur en de provincie Utrecht in het streekplan. Samen met het Waterschap Vallei en Eem zorgden de provincie en de gemeenten Amersfoort en Leusden voor de benodigde financiële middelen, terwijl de Nationale Postcodeloterij met een gift van 3,4 miljoen euro de laatste grote zet gaf.

Doelstelling en inrichting

De natuurdoelstellingen voor beide natuurgebieden waren gericht op diverse soortgroepen. Voor de vogels was behoud van de populatie Kievieten een doelstelling, al was de vrees dat de trend van achteruitgang buiten de grote weidevogelkerngebieden ook hier zou leiden tot verlies van de weidevogels. De inrichting van De Schammer heeft in lijn met deze doelstelling een broedseizoen lang stilgelegen vanwege de broedende Kievieten. Daarnaast was de komst van diverse zangvogels van overjarig rietland als doelstelling geformuleerd. Voor planten waren soorten van schrale graslanden de belangrijkste doelstelling.

Bloeiadaal - Herman van den Bijtel

De twee gebieden bestonden uit maisakkers en zwaar bemest grasland. Door gedeeltelijk afgraven van de bemeste bovenlaag, aanpassing van het waterbeheer en inplant van bomen zijn deze omgevormd tot natuurgebieden van respectievelijk 35 en 40 hectare. De ontwikkeling is gericht op het ontstaan van een afwisseling van (schraal)graslanden, rietlanden en moerasbosjes. Het afgraven van de bouwvoor over aanzienlijke oppervlakten leidt zowel tot snelle verschraling van de bodem, als tot verbetering van de capaciteit voor waterberging. De Schammer heeft daarbij een permanente plas van enkele hectaren gekregen, Bloeiadaal een plasdras situatie, in de winter met ongeveer 2 hectare water, in de zomer staat het gebied geheel droog. Beide gebieden kennen een zonering van druk naar rustiger. De Schammer heeft een hondenlosloopegebied bij het Valleikanaal, waar de entree vanuit de stad Amersfoort ligt, en ligweides bij de entree vanuit Leusden. Dichter

bij de Barneveldse beek zijn honden verboden en is de padendichtheid lager. Bloeidaal heeft een bufferzone nabij de woon/werkzone langs de Hogeweg en een rustig gebied langs de Barneveldse beek. Zowel Bloeidaal als het natuurgebied van De Schammer zijn in eigendom overgedragen aan Het Utrechts Landschap en vormen daardoor de definitieve stadsrand van Amersfoort aan de zuidwestzijde. Gemeente Leusden beheert het recreatieve deel van De Schammer.

De twee andere projecten van Venster op de Vallei grenzen aan deze gebieden. Ten zuidoosten van Bloeidaal ligt Stoutenburg. Het Utrechts Landschap heeft de laatste 30 hectare aan fragmenten van dit landgoed gekocht en uitgebreid tot 100 hectare. In de stad Amersfoort is het Valleikanaal heringericht met een natuurvriendelijke oever, looprichels onder bruggen en elke paar honderd meter een poel met moerasbos en rietland. Door de stad heen wordt de natuur van de beken zo met de natte natuur rond de Eem verbonden.

Introductie van zaden op de schrale delen is in beide natuurgebieden gedaan door het uitleggen van hooi uit de dichtstbijzijnde relictpopulatie: Groot Zandbrink. Natuurlijke verspreiding mag niet worden verwacht over een afstand van enkele kilometers en het gegeven dat er geen contact via water meer mogelijk is. De inrichting is verder optimaal voor wat betreft waterbeheer en voedingsstoffen.

Beheer

Het beheer kan worden samengevat als jaarlijks maaien in augustus/september op de zeer schrale delen en tweemaal gefaseerd maaien in mozaïekbeheer op de rijkere graslanden. Meer is te lezen in het beheerplan Stoutenburg en Bloeidaal (Feijen, 2010). Door de fasering van het maaien is er het hele voorjaar dekking en voedsel aanwezig op verschillende graslandpercelen. Rietlanden worden cyclisch beheerd: elk jaar wordt eenderde deel gemaaid. Ruigtes worden eveneens elke drie jaar gemaaid.

Wellicht wordt in een later stadium (seizoens)begrazing ingezet in een deel van De Schammer en Bloeidaal. Op het moment dat de graslanden verschraald zijn tot een gras-kruidenmix, is het voor de doelstelling weidevogels niet nodig om nog verder te verschralen. Een mix van voedselrijkere en voedselarmere percelen is juist het meest gunstig, omdat wat rijkere percelen veel regenwormen bieden als stapelvoedsel voor de oudervogels. Een beslissing hierover zal over enkele jaren worden genomen.

Toekomst

De Schammer en Bloeidaal zijn volop in ontwikkeling. Uit de eerste vogelinventarisaties komt naar voren dat meer dan 50 soorten broedvogels zich hebben gevestigd, waaronder een aantal weidevogels, pioniers van kaal zand zoals kleine plevier en bontbekplevier en een groot aantal soorten van riet en struweel. Zie voor de vogelbevolking van een deel van De Schammer het artikel van Leonie Heijman en Paul Lindhout elders in deze *Kruisbek*. De resultaten voor de vegetatie zijn in Bloeidaal ronduit spectaculair, met Spaanse ruiter, blauwe knoop, vlozegge, klokjesgentiaan en gevlekte orchis, soorten die uit de introductie van hooi voortkomen. Kennelijk waren de omstandigheden in orde en is het knelpunt van verspreiding van zaden opgelost door het uitleggen van hooi. Spontaan hebben zich slijk-

groen en moeraswolfsklauw gevestigd. In De Schammer is de introductie van hooi te recent om de resultaten te kunnen beoordelen.

Ook mensen weten het gebied te vinden. Op een mooie dag lopen en fietsen tientallen mensen door De Schammer en maken werknemers van bedrijventerrein Wieken Vinkenhoef een lunchrondje door Bloeidaal. De eerste schoolklassen met schepnetjes zijn eveneens gesignaleerd.

Kleine plevier - Hans van Zummeren

De eerste resultaten zijn boven verwachting. Ze bewijzen dat er veel mogelijk is in de Gelderse Vallei, meer dan je zou verwachten als je de zwaar bemeste percelen langs de beken ziet. Het natuurherstel is daarnaast meer dan dweilen met de kraan open; de hoeveelheden fosfaat en stikstof in de beken zijn sinds de jaren 90 al gehalveerd en zullen nog verder dalen als alle voorgenomen maatregelen van Waterschap Vallei en Eem zijn uitgevoerd.

De ervaring met natuurontwikkeling is ook dat juist vogels het inrichtingsproject direct rijkelijk belonen door snel het gebied te koloniseren. Na de euforie van de eerste jaren blijkt het vaak weerbarstig om het goede resultaat vast te houden. Daarvoor zal boswachter Martijn Bergen zijn beheer blijven afstemmen op wat hij ziet gebeuren in het gebied. De betrokken blik van vogelliefhebbers is daarbij welkom, evenals de suggesties of vragen die rijzen als je goed in de gebieden hebt rondgekeken. Bovenal is iedereen welkom om te komen genieten van dit fraaie stuk Gelderse Vallei.

Literatuur

Feijen, M. Beheerplan Stoutenburg en Bloeidaal. Stichting Het Utrechts Landschap, 2010.